

44. United States v. Rajaratnam, No. 11-4416 (2d Cir. 2013). URL: <https://law.justia.com/cases/federal/appellate-courts/ca2/11-4416/11-4416-2013-06-24.html> (дата звернення: 10.04.2019).
45. Hedge Fund Billionaire Raj Rajaratnam Found Guilty In Manhattan Federal Court Of Insider Trading Charges. URL: <http://www.justice.gov/usao/nys/pressreleases/may11/rajaratnamrajverdictpr.pdf> (дата звернення: 10.04.2019).
46. 15 U.S. Code § 78ff. Penalties. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/15/78ff> (дата звернення: 10.04.2019).
47. 15 U.S. Code § 78j. Manipulative and deceptive devices. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/15/78j> (дата звернення: 10.04.2019).
48. 17 CFR § 240.10b-5 – Employment of manipulative and deceptive devices. URL: <https://www.law.cornell.edu/cfr/text/17/240.10b-5> (дата звернення: 10.04.2019).
49. Buell S. What Is Securities Fraud? *Duke Law Journal*. 2011. № 61. P. 511–581.
50. Cady, Roberts & Co., 40 S.E.C. at 912. URL: <https://insidertrading.procon.org/sourcefiles/CadyRobertsCo.pdf> (дата звернення: 10.04.2019).
51. 17 CFR § 240.10b5-1 – Trading on the basis of “material nonpublic information in insider trading cases. URL: <https://www.law.cornell.edu/cfr/text/17/240.10b5-1> (дата звернення: 10.04.2019).
52. Bristol-Myers Squibb Executive Arrested on Insider Trading Charges. URL: <http://www.fbi.gov/newark/pressreleases/2012/bristol-myers-squibb-executive-arrested-on-insider-trading-charges> (дата звернення: 10.04.2019).
53. Aldave B. Misappropriation: A General Theory of Liability for Trading on Non-public Information. *Hofstra Law Review*. 1984. № 13. P. 101–127.
54. Former Nasdaq Executive Pleads Guilty to Insider Trading. URL: <http://www.justice.gov/opa/pr/2011/May/11-crm-687.html> (дата звернення: 10.04.2019).
55. Moohr G. Playing with the Rules: An Effort to Strengthen the Mens Rea Standards of Federal Criminal Laws. *Journal of Law, Economy & Policy*. 2011. № 7. P. 685–710.
56. Gouraige H. Do Federal Courts Have Constitutional Authority to Adjudicate Criminal Insider-Trading Cases? *Rutgers U. L. Rev.* 2016. № 69. P. 47–135.

УДК 343.85

АКТУАЛІЗАЦІЯ НЕОБХІДНОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ РОДОВОГО ОБ'ЄКТА ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ¹

ACTUALIZATION OF THE NECESSITY OF DETERMINING THE FAMILY OBJECT OF CRIMES IN THE FIELD OF BANKING ACTIVITY: PROBLEM ASPECTS

Клочко А.М., к.ю.н., доцент,
завідувач кафедри міжнародних відносин
Сумський національний аграрний університет

Нежевело В.В., старший викладач кафедри приватного
та соціального права
Сумський національний аграрний університет

Статтю присвячено необхідності визначення об'єкта злочину у сфері банківської діяльності, що матиме вплив на з'ясування ознак складу злочинів та їх розміщення в Особливій частині Кримінального кодексу України. З'ясовано, що велике значення об'єкт злочину має і для встановлення ступеня суспільної небезпечності діяння, його правильної кваліфікації, відмежування від інших правопорушень і діянь, які не є злочинами. Акцентовано увагу на тому, що визначення родового об'єкта злочинів дозволить повною мірою розкрити соціальний і правовий зміст злочинів у сфері банківської діяльності.

Ключові слова: об'єкт злочину, суспільні відносини, сфера банківської діяльності, злочини, стабільність банківської системи.

Статья посвящена необходимости определению объекта преступления в сфере банковской деятельности, что повлияет на выяснение признаков состава преступлений и их размещения в Особенной части Уголовного кодекса Украины. Определено, что большое значение объект преступления имеет и для установления степени общественной опасности деяния, его правильной квалификации, отграничения от других правонарушений и действий, которые не являются преступлениями. Акцентируется внимание на том, что определение родового объекта преступлений позволит в полной мере раскрыть социальный и правовой смысл преступлений в сфере банковской деятельности.

Ключевые слова: объект преступления, общественные отношения, сфера банковской деятельности, преступления, стабильность банковской системы.

The article is devoted to the need to determine the object of a crime in the field of banking activity, which will have an impact on finding out the features of the crime and their placement in the Special Part of the Criminal Code of Ukraine. It is formed that the importance of the object of the crime also has to establish the degree of social danger of the act, its proper qualification, separation from other offenses and offenses that are not crimes. It is emphasized that the definition of the generic object of crimes will allow to fully disclose the social and legal content of crimes in the banking sector.

The article reveals the fact that the establishment of an object of crimes in the field of banking activity is an important theoretical and practical task. In scientific circles there is currently no absolutely established idea about the definition of “object of crime”. It is obvious that the lack of a unified approach to such a definition in the theory of criminal law does not allow formulating the definition of the object of the crime at the legislative level. In addition, attention is drawn to the fact that the absence of this definition is due to the fact that the concept “the object of the crime is social relations” more or less became a cause for doubt and scientific discussions among modern scholars.

In turn, the stability of the banking system is characterized by reliability, balance and proportionality of the functioning of its structural elements, the ability to maintain a stable balance and reliability for a long time, which is extremely necessary for our state.

Key words: object of crime, social relations, sphere of banking activity, crimes, stability of banking system.

¹ Робота виконана в рамках проекту для молодих учених 2017 р. «Удосконалення законодавства України щодо забезпечення безпеки сфери банківської діяльності в умовах євроінтеграції: економіко-правовий аспект» (№ держ. реєстрації 0117 У 006531).

Встановлення об'єкта злочинів у сфері банківської діяльності є важливим теоретичним та практичним завданням, яке нині потребує дослідження та визнання.

У наукових колах на даний період відсутня усталена думка щодо визначення поняття «об'єкт злочину». Очевидно, що відсутність уніфікованого підходу до такої дефініції в теорії кримінального права не дозволяє сформулювати визначення об'єкта злочину на законодавчому рівні. Також відсутність зазначеного визначення зумовлена тим, що більш-менш стала концепція «об'єктом злочину є суспільні відносини» викликає сумніви та наукові дискусії серед сучасних учених.

Проблема визначення об'єкта злочину була предметом дослідження багатьох відчизняних та закордонних науковців, зокрема: П. Андрушка, М. Беляєва, В. Винокурова, Ю. Демидова, М. Загородникова, Є. Каїржанова, М. Коржанського, В. Кудрявцева, А. Музики, Б. Нікіфорова, М. Панова, А. Піонтковського, В. Сташиса, М. Таганцева, Є. Фролова, М. Шаргородського й інших. Учення про об'єкт злочину має витоки з початку XIX ст. Однак не можна стверджувати, що до цього періоду уявлення про цей елемент складу злочину було цілковито відсутнє. Зокрема, М. Неклюдов під час дослідження основних етапів розвитку кримінального права стверджував, що за патріархального права і «Руської правди» злочини сприймалися як посягання на особу, її честь і гідність; уперіод дії Судебників кінця XV – середини XVI ст. увага була зосереджена на завданні шкоди земствам; за царювання Петра I причиною покарання вважалося не тільки завдання кому-небудь шкоди, але і факт невиконання царської волі; у 1767 р. Катериною II у «Наказе для комісії по составленію нового Уложения» зауважено захист суспільних благ [1, с. 201–202].

Аналіз джерел, присвячених дослідженню проблеми об'єкта злочину, а їх у доктрині фігурує значна кількість, дозволяє виокремити концепції дефініції «об'єкт злочину», які домінують у теорії кримінального права. Зокрема, об'єктом злочину визначають: 1) суспільні відносини; 2) суб'єктивне право, особу; 3) правові норми; 4) цінності; 5) інтереси.

У свою чергу, прибічники визначення об'єкта злочину як суспільних відносин визнавали, що кримінальне право охороняє не матеріальні блага, цінності, а лише певну форму їх виявлення, зв'язки між суб'єктами відносин. У зв'язку із цим вчені, серед яких, зокрема, А. Трайнін, А. Піонтковський, В. Глістін, не були послідовними у визначенні об'єкта злочину. А. Музика, наприклад, стверджував, що П. Андрушко ототожнює поняття «об'єкт злочину» і «об'єкт кримінально-правової охорони» [2, с. 33]. Проте П. Андрушко у своїй науковій праці «Об'єкт кримінально-правової охорони, об'єкт злочину, об'єкт злочинного посягання та об'єкт злочинного впливу: основний зміст понять та їх співвідношення» зазначав: «Поняття «об'єкт кримінально-правової охорони», «об'єкт злочину» та «об'єкт злочинного впливу» у конкретних кримінально-правових нормах є різними за змістом і їх ототожнення не є обґрунтованим» [3, с. 4].

Концепція «об'єкт злочину – суспільні відносини» на сьогодні є більш-менш сталою, проте вона піддається критиці багатьох науковців.

Нині як вітчизняні, так і закордонні вчені здебільшого підтримують концепцію, що має свої витоки з радянських часів, і об'єкт злочину розуміють як суспільні відносини. Аналогічну позицію висвітлено і в даній праці, оскільки сфера банківської діяльності, на нашу думку, стала основою формування певних суспільних відносин, які є інноваційними за своїм змістом та охоплюють різні види можливих кооперацій споживачів банківських послуг та банківських установ. Основними напрямками українських банківських інновацій в останні роки стали: 1) інтернет та мобільний банкінг, значне розширення банківських

операцій, які доступні через ці системи; 2) безкарткові розрахунки через мобільний телефон; 3) активізація присутності в соціальних мережах; 4) доступність терміналів самообслуговування; 5) режим роботи «24/7»; 6) електронна решта (послуга, коли решта в копійках переводиться на рахунок чи поповнює мобільний телефон клієнта); 7) індивідуалізація потреб клієнтів (застосовується здебільшого для VIP-клієнтів банку) [19, с. 7].

Для з'ясування поняття злочинів у сфері банківської діяльності варто відмежувати його від інших, на перший погляд, подібних визначень. Так, наприклад, звітні дані Генпрокуратури України містять суперечливі та неоднозначні критерії визначення показників вчинення злочинів у сфері банківської діяльності. Зокрема, у щорічних звітах Генпрокуратури України 2011–2017 рр. зазначено такі визначення, які частково характеризують кримінальні правопорушення у сфері банківської діяльності: «злочини, вчинені у сфері економічних відносин про кредитно-фінансову діяльність»; «злочини, вчинені у банківській системі»; «злочини у сфері господарської діяльності»; «злочини у фінансовій та страховій діяльності»; «злочини у сфері грошового посередництва»; «злочини, пов'язані з діяльністю центрального банку»; «злочини в інших видах грошового посередництва»; «злочини в інших видах кредитування»; «злочини щодо надання інших фінансових послуг, окрім страхування та пенсійного забезпечення». Така термінологічна невизначеність несприятливо впливає на з'ясування кількісних показників злочинів у сфері банківської діяльності й інших злочинів, не зумовлених її специфікою.

На думку О. Герасимова, поняття «злочини в банківській сфері» і «злочини у фінансово-економічній сфері» співвідносяться як частина і ціле, де «злочини в банківській сфері» є складовою частиною поняття «злочини у фінансово-економічній сфері». Це зумовлено тим, що злочинність у фінансово-економічній сфері охоплює більше коло злочинів, ніж перше поняття. Те ж саме стосується і співвідношення понять «злочини в банківській сфері» і «злочини в кредитно-фінансовій сфері». До суб'єктів кредитно-фінансової сфери входять, крім банків, кредитні спілки, які, згідно із чинним законодавством, також здійснюють кредитування та надання фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки.

Також цікаве визначення, запропоноване фахівцями Генпрокуратури України, які у своїх Методичних рекомендаціях визначили злочини у сфері банківської діяльності, як «сукупність корисливих посягань на фінансові ресурси банків або інших кредитно-фінансових установ, учинених із використанням певних кредитно-банківських операцій уповноваженими на їх здійснення суб'єктами підприємницької діяльності або іншими особами» [5, с. 68].

Отже, з'ясування значення терміна «злочини у сфері банківської діяльності» потребує розмежування понять «банківська система» та «банківська діяльність».

Зокрема, А. Селіванов визначає банківську систему в Україні як внутрішньо організовану, взаємопов'язану, об'єднану загальною метою сукупність банківських та фінансово-кредитних установ, що утворені і діють на основі Конституції та законів України [6]. О. Костюченко розуміє під банківською системою розгалужену сукупність банків, банківських інститутів, фінансово-кредитних установ, що діють у межах єдиного фінансово-кредитного механізму на чолі із центральним банком і йому підпорядковуються [7]. О. Музика розуміє під банківською системою сукупність банків різних видів і банківських інститутів, за допомогою яких здійснюється акумулювання коштів та надання клієнтам різноманітних послуг із приймання вкладів та надання кредитів [8].

Згідно зі ст. 334 Господарського кодексу (далі – ГК) України, банківська система держави складається з Наці-

онального банку України й інших банків (державних і недержавних), що створені і діють на території України відповідно до закону [9].

Поняття банківської діяльності є більш вузьким порівняно з поняттям банківської системи. Д. Гетьманцев виділяє такі особливості банківської діяльності, які виокремлюють зазначену діяльність серед інших видів господарювання: 1) одержання прибутку банком пов'язано з ризиком; 2) одержання прибутку здійснюється від обороту фінансових ресурсів, що є основою фінансової діяльності держави; у процесі фінансової діяльності не створюється додана вартість; 3) особливий порядок оподаткування. Особливий порядок оподаткування пов'язаний із пільгою в оподаткуванні податком на додану вартість основних фінансових (банківських) операцій, а також з особливим порядком оподаткування прибутків банку; 4) законодавство висуває жорсткі вимоги до діяльності банків, їхнього фінансово-економічного стану. Водночас держава в особі уповноважених органів встановлює та здійснює особливий контроль за фінансовим ринком; 5) банківська діяльність провадиться в особливому правовому режимі – держава чітко регламентує порядок здійснення банківських операцій.

Злочини у сфері банківської діяльності охоплюються злочинами, які вчинюються в банківській системі. «Злочини в банківській системі» – більш широке поняття, ніж «злочини у сфері банківської діяльності», та охоплює різні види суспільно небезпечних діянь, які не зумовлені специфікою банківської діяльності.

Уважаємо, що до групи злочинів у сфері банківської діяльності належать діяння, що спрямовані на спричинення шкоди суспільним відносинам, які складаються в процесі провадження банківської діяльності. Поняттям «банківська діяльність» охоплюється виключно діяльність, визначена в положеннях ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [10].

На нашу думку, злочини у сфері банківської діяльності – це сукупність умисних суспільно небезпечних діянь, спрямованих на заволодіння фінансовими ресурсами банківських установ або їхніх клієнтів, що можуть бути вчинені в процесі здійснення банківських операцій чи з їх використанням суб'єктами злочинів у сфері банківської діяльності. Таке формулювання обґрунтовано тим, що в чинному Кримінальному кодексі України до злочинів у сфері банківської діяльності належить група злочинів, суб'єктивний бік яких передбачає вину у формі умислу. Тобто під час скоєння злочинів у сфері банківської діяльності їх суб'єкти усвідомлюють суспільно небезпечний характер своїх діянь та передбачають їхні суспільно небезпечні наслідки.

З огляду на зміст визначення злочинів у сфері банківської діяльності, під час віднесення окремого діяння до групи цих злочинів необхідно виходити з певних характеристик елементів складу злочину, передусім об'єкта злочину – суспільних відносин, що виникають у сфері банківської діяльності, об'єктивної сторони, що проявляється в діянні (дії чи бездіяльності) – посяганні на фінансові ресурси банківських установ та споживачів банківських послуг (в окремих випадках з урахуванням способу – використання кредитно-банківських операцій, електронних засобів платежу), суб'єктивної сторони, що передбачає умисел та корисливий мотив; суб'єкта злочину – суб'єктів підприємницької діяльності, інших фізичних осіб, а також спеціальних суб'єктів злочинів – керівника банку, інших пов'язаних із банком осіб, службових осіб банківських установ. Особливо важливим, на нашу думку, є з'ясування об'єкта злочинів у сфері банківської діяльності, оскільки це дозволить нам з'ясувати соціальну та юридичну сутність вчинюваних діянь, систематизувати їх за їх родовим об'єктом.

Уважаємо, що серед кримінально-правових норм чинного Кримінального кодексу (далі – КК) України можна

виділити групу злочинів, вчинюваних у сфері банківської діяльності. У науці кримінального права залишається дискусійним питання про те, які саме діяння належать до вказаної групи. Незважаючи на те, що чинний КК України не оперує поняттям «злочини у сфері банківської діяльності», вітчизняні та закордонні вчені класифікували ці діяння за різними критеріями. У деяких випадках такі класифікації ґрунтуються на наявній системі злочинів у сфері господарської діяльності, оскільки окремі вчені акцентують увагу на належності сфери банківської діяльності до господарської діяльності.

Злочини у сфері господарської діяльності в Особливій частині КК України об'єднують певні види кримінально-правових норм, що забезпечують охорону суспільних відносин, які складаються у сфері господарської діяльності країни. Вітчизняні науковці вже приділяли увагу дослідженням цих кримінальних правопорушень, проте запропоновані ними класифікації злочинів у сфері господарської діяльності розроблені без урахування змін у кримінальному законодавстві України. Зокрема, ідеться про зміни, зумовлені ухваленням Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15 листопада 2011 р. № 4025-VI [11].

О. Дудоров злочини у сфері господарської діяльності пропонував класифікувати залежно від видового об'єкта так: 1) злочини проти порядку обігу грошей, цінних паперів, інших документів (ст. ст. 199, 200, 223, 223¹, 223², 224, 232¹, 232² КК); 2) злочини проти системи оподаткування (ст. ст. 204, 212, 212¹, 216 КК); 3) злочини проти системи бюджетного регулювання (ст. ст. 210, 211 КК); 4) злочини проти системи валютного регулювання (ст. ст. 207 і 208 КК); 5) злочини проти порядку переміщення предметів через митний кордон України (ст. 201 КК); 6) злочини проти порядку зайняття підприємницькою та іншою господарською діяльністю (ст. ст. 203¹ 205, 209¹, 213 КК); 7) злочини проти прав та законних інтересів кредиторів (ст. ст. 218–222 КК); 8) злочини проти добросовісної конкуренції й антимонопольної діяльності (ст. ст. 206, 229, 231, 232 КК) [12, с. 24].

Відповідно до класифікації, запропонованої В. Тацієм, О. Перепелицею та В. Киричком, до злочинів, що вчиняються у сфері господарської діяльності (з урахуванням декриміналізованих норм), залежно від їх видового об'єкта належать такі:

1. Злочини у сфері кредитно-фінансової, банківської та бюджетної систем України (ст. ст. 199, 200, 201, 210, 211, 212, 212¹, 204 і 216 КК).

2. Злочини у сфері підприємництва, конкурентних відносин та іншої діяльності суб'єктів господарювання (ст. ст. 203, 203¹, 205, 206, 209, 209¹, 213, 229, 231 і 232 КК).

3. Злочини у сфері банкрутства (ст. ст. 218, 219, 220 і 221 КК).

4. Злочини у сфері використання фінансових ресурсів та обігу цінних паперів (ст. ст. 222, 223¹, 223², 224, 232¹, 232² КК).

5. Злочини у сфері обслуговування споживачів (ст. 227 КК).

6. Злочини у сфері приватизації державного та комунального майна (ст. 233 КК) [13].

В. Ларичев, класифікуючи злочини у кредитно-банківській сфері, пов'язував їх із використанням злочинцями таких механізмів: 1) готівкових та безготівкових розрахункових операцій: операцій із відкриття рахунків, розрахунків платіжними дорученнями, розрахунків із використанням вимог-доручень, розрахунків із використанням акредитивів, міжбанківських розрахунків, операцій із ведення рахунків із використанням меморіальних ордерів; 2) валютних операцій: операцій з обміну валюти, ввезення та вивезення валютних цінностей, роздрібною торгівлі та надання послуг за іноземну валюту, проведення валютних операцій за зовніш-

ноторговими угодами; 3) кредитних операцій: активних та пасивних; 4) функціонування ринку цінних паперів [14].

Зауважимо, що критерії таких класифікацій залишаються неоднозначними, а в деяких випадках дискусійними, проте необхідність їх формулювання зумовлена тим, що класифікація суспільно небезпечних діянь є важливим підґрунтям для побудови окремих методик розслідування злочинів.

Варто зазначити, що цінність суспільних відносин, які складаються у сфері банківської діяльності поруч із відносинами власності, відносинами, що складаються у сфері господарської діяльності, та іншими, охоронюваними кримінальним законодавством суспільними відносинами, зумовлюється тим, що сучасне життя пересічного громадянина, функціонування підприємств, установ та організацій, будь-яких фізичних або юридичних осіб та загалом економічної системи держави забезпечується використанням банківських технологій та пов'язане зі стабільним функціонуванням банківської системи.

Стабільність банківської системи характеризується надійністю, збалансованістю та пропорційністю функціонування її структурних елементів, здатністю зберігати стійку рівновагу та надійність протягом тривалого часу.

Даний аспект розглядається як ситуація, коли в національній банківській системі не трапляються банкрут-

ства банків, або як ситуація, коли національна банківська система є стійкою та прибутковою, цілком відповідає національному законодавству, а також принципам управління ризиками, установленими Базельським комітетом із питань банківського нагляду.

У контексті міжнародних відносин України ефективний захист сфери банківської діяльності сприятиме продуктивній інтеграції банківської системи України в економічний простір Європейського Союзу, створить позитивний імідж нашої держави у світі як ключового регулятора суспільних відносин [15, с. 301].

Банківську систему вважають стабільною, якщо вона: 1) полегшує ефективний розподіл фінансових ресурсів у просторі та часі; 2) дозволяє здійснювати оцінку, котирування, розподіл та управління фінансовими ризиками; 3) зберігає здатність виконувати ці найважливіші функції навіть за умов зовнішніх потрясінь або посилення диспропорцій [16, с. 13].

Отже, кримінально-правові норми, що встановлюють відповідальність за злочини у сфері банківської діяльності, потребують їх аналізу на предмет з'ясування спільних ознак, що дозволить систематизувати їх за ідентичними критеріями та класифікувати в межах певної підгрупи за видовими об'єктами, які є елементами класифікації групи злочинів у сфері банківської діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Уголовное право. Общая часть : учебник / отв. ред. И. Козаченко. 4-е изд., перераб. и доп. Москва : Норма, 2008. 720 с.
2. Музика А., Лашук Є. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія. Київ, 2011. 192 с.
3. Андрушко П. Об'єкт кримінально-правової охорони, об'єкт злочину, об'єкт злочинного посягання та об'єкт злочинного впливу: основний зміст понять та їх співвідношення. *Адвокат*. 2011. № 12. С. 3–10.
4. Бондаренко Л., Політило М. Банківські інновації як необхідність ефективного функціонування банківського ринку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 3.
5. Клочко А. Злочини у сфері банківської діяльності. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2014. № 1 (10). С. 68–71.
6. Банківське право України : навчальний посібник / А. Жуков та ін. ; за заг. ред. А. Селіванова. Київ : ВД «Ін Юре», 2000.
7. Костюченко О. Банківське право : підручник. Київ : ВД «Професіонал», 2004.
8. Музика О. Фінансове право : навчальний посібник. Київ, 2005.
9. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436–IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. Ст. 144.
10. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 грудня 2000 р. № 2121–III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 5–6. Ст. 30.
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності : Закон України від 15 листопада 2011 р. № 4025–VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 25. Ст. 263.
12. Дудоров О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика : монографія. Київ : Юридична практика, 2003. 924 с.
13. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю. Баулін та ін. ; за ред. В. Сташиса, В. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2010. 457 с.
14. Ларичев В. Преступления в кредитно-денежной системе и противодействие им. Москва : Инфра, 1996. С. 75–168.
15. Клочко А., Нежевело В. Детермінанти злочинності у сфері банківської діяльності України. *Юридичний науковий електронний журнал : електронне наукове фахове видання*. 2017. № 6. С. 297–301.
16. Львовичкін С., Опарін В., Федосов В. Суперечності фінансової теорії і практики в контексті економічного розвитку. *Фінанси України*. 2011. № 6. С. 13.